

ФУНКЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ТРЕТЕЙСЬКИМИ СУДАМИ, МІЖНАРОДНИМ КОМЕРЦІЙНИМ АРБІТРАЖЕМ ТА СУДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ

FUNCTIONAL INTERACTION BETWEEN ARBITRATION COURTS, INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION AND COURTS OF GENERAL JURISDICTION DURING THE CONSIDERATION OF CASES

Сібільов Д.М., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дана стаття присвячена проблемам взаємодії між третейськими судами, в тому числі міжнародним комерційним арбітражем, та судами загальної юрисдикції, яка відбувається під час розгляду справ в третейських судах.

Чинне законодавство розглядає третейське судочинство як недержавну діяльність щодо захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів цивільних та/або господарських відносин в рамках визначеної законом юрисдикції, яка спирається на договірні стосунки між сторонами щодо передачі справи на розгляд третейського суду (третейський договір).

В основі процедурних питань розгляду справ в третейських судах є норми Закону України «Про третейські суди», Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та положення відповідних Регламентів постійно діючих третейських судів. В той же час значна кількість норм, що стосуються питань взаємодії між третейськими судами та судами загальної юрисдикції, вирішується нормами Цивільного процесуального кодексу України. Це стосується, зокрема, питань доказування та застосування заходів забезпечення позову.

Діяльність третейських судів передбачає функціональну взаємодію з судами загальної юрисдикції з цих питань. Це означає достатньо високу роль третейських судів в системі чинного законодавства. Загальні суди надають свої компетентні можливості третейським судам в процесі доказування та застосуванні забезпечувальних заходів.

Такого роду взаємодія між третейськими судами та судами загальної юрисдикції по суті дає можливість говорити про окремих принцип третейського судочинства – принцип функціональної взаємодії з судами загальної юрисдикції.

Взаємозастосування норм законодавства про третейське судочинство та норм Цивільного процесуального кодексу України дає можливість зробити висновок про те, що норми ЦПК, присвячені збиранню доказів та заходам забезпечення позову, є більш деталізованими. Саме на них спирається суд під час вчинення дій в інтересах третейського розгляду.

З точки зору подальшого удосконалення чинного законодавства було б доцільно надати в законодавстві про третейське судочинство прямі посилання на норми ЦПК, що стосуються питань збирання доказів або забезпечувальних заходів.

Ключові слова: третейський суд, міжнародний комерційний арбітраж, юрисдикція, доказування, забезпечення позову, функціональна взаємодія.

This article is devoted to the problems of interaction between arbitration courts, including international commercial arbitration, which takes place during the consideration of cases in arbitration courts.

The current legislation considers arbitration proceedings as a non-state activity to protect the subjective rights and interests of subjects of civil and/or economic relations within the jurisdiction determined by law, which is based on contractual relations between the parties to refer the case to the arbitration court (arbitration agreement).

The procedural issues of consideration of cases in arbitration courts are based on the provisions of the Law of Ukraine "On Arbitration Courts", the Law of Ukraine "On International Commercial Arbitration" and the provisions of the relevant Rules of Permanent Arbitration Courts. At the same time, a significant number of rules relating to the issues of interaction between arbitration courts and courts of general jurisdiction are resolved by the provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine. This applies, in particular, to issues of proof and measures to secure a claim.

Arbitration courts and international commercial arbitration are considered as bodies of contractual jurisdiction, therefore, their right to resolve a specific dispute is based on the agreement of the parties, which is considered as an arbitration agreement (arbitration agreement, arbitration clause, etc.).

Arbitration courts do not belong to the state judicial system and are not a public authority.

The activity of arbitration courts provides for functional interaction with courts of general jurisdiction on these issues. This means a fairly high role of arbitration courts in the system of current legislation. General courts shall provide their competence to arbitral tribunals in the process of proof and application of interim measures.

This kind of interaction between arbitration courts and courts of general jurisdiction essentially makes it possible to talk about a separate principle of arbitration proceedings – the principle of functional interaction with courts of general jurisdiction.

The functional relationship between arbitral tribunals and official judicial institutions is broad. This is a matter of collecting evidence, securing evidence, securing claims.

It is characteristic that the legislation on arbitration courts itself does not detail the specifics of the implementation of procedural issues related to the discovery of evidence, its provision and issues of securing a claim as it is formulated in the civil procedural legislation.

The mutual application of the provisions of the legislation on arbitration proceedings and the provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine makes it possible to conclude that the provisions of the Civil Procedure Code on the collection of evidence and measures to secure a claim are more detailed. It is on them that the court relies when taking actions in the interests of arbitration.

From the point of view of further improvement of the current legislation, it would be expedient to provide in the legislation on arbitration proceedings direct references to the provisions of the Civil Procedure Code relating to the collection of evidence or interim measures.

Key words: court of arbitration, international commercial arbitration, jurisdiction, proof, securing a claim, functional interaction.

Постановка проблеми. Третейське судочинство займає вагомий роль в захисті інтересів суб'єктів цивільних та господарських відносин. Водночас існують питання взаємодії між третейськими судами та судами загальної юрисдикції, пов'язані із питаннями збирання доказів та забезпечення позову. Мова іде про функціональну взаємодію між третейськими судами та судами загальної юрисдикції під час розгляду справ в третейському суді, що

передбачає одночасне застосування як норм, що регулюють діяльність третейських судів, так і норм ЦПК України. Це потребує розв'язання певних аспектів застосування процесуального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням юрисдикційних повноважень третейських судів, в тому числі міжнародного комерційного арбітражу, їх місцю в системі захисту інтересів суб'єктів цивільних відносин

присвячені роботи низки вітчизняних дослідників, серед яких В. Кройтор [1], Н. Петренко [2], Ю. Притика [3], Л. Сапейко [4] та інші.

Водночас питання функціональної взаємодії між третейськими судами та судами загальної юрисдикції потребують власного дослідження.

Мета статті полягає у окресленні питань функціональної взаємодії між третейськими судами та судами загальної юрисдикції та визначенні подальших перспектив розвитку процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чинне законодавство дає широкі можливості щодо захисту інтересів суб'єктів цивільних та господарських відносин як в органах судової влади, так і поза судовим захистом, в тому числі шляхом звернень до третейських судів та міжнародного комерційного арбітражу.

Як зазначає Н. О. Петренко особливість третейського судочинства полягає в тому, що воно поєднує в собі класичну судову процедуру, яка є звичною для осіб та установ в державі і одночасно керується принципами альтернативних способів вирішення спорів [2, с. 135].

Згідно із ст. 5 Закону України «Про третейські суди» [5] юридичні та/або фізичні особи, а також адміністратор за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [6] до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном; спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України; а також спори між адміністратором за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки", та емітентом облігацій та/або особами, які надають забезпечення за такими облігаціями, якщо принаймні одна зі сторін спору є підприємством з іноземними інвестиціями.

Слід погодитися з думкою В. А. Кройтора про те, що під компетенцією міжнародних комерційних арбітражів розуміється певна сукупність їх повноважень з вирішення спору по суті, а також повноважень з ведення розгляду справи, які гарантують виконання вимог справедливої процедури [1, с. 140].

Третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж розглядаються як органи договірної юрисдикції, тому в основі їх права на вирішення конкретного спору є домовленість сторін, яка розглядається як третейській договір (третейська угода, третейське застереження тощо).

Третейські суди не належать до державної судової системи та не є органом публічної влади.

10.01.2008 року Конституційним Судом України було прийнято рішення по справі № 1-3/2008 (у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду)). В цьому рішенні були

визначені фундаментальні юридичні ознаки третейського судочинства. В рішенні зазначено, що гарантуючи судовий захист з боку держави, Основний Закон України водночас визнає право кожного будь-якими не забороненими законами засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (частина п'ята статті 55). Це конституційне право не може бути скасоване або обмежене (частина друга статті 22, стаття 64 Конституції України). Одним із способів реалізації права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань у сфері цивільних та господарських правовідносин є звернення до третейського суду (абзац перший пункту 5 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України у справі про виконання рішень третейських судів від 24 лютого 2004 року N 3-рп/2004). Відповідно до чинного законодавства підвідомчий суду загальної юрисдикції спір у сфері цивільних і господарських правовідносин може бути передано його сторонами на вирішення третейського суду, крім випадків, встановлених законом (стаття 17 Цивільного процесуального кодексу України, стаття 12 Господарського процесуального кодексу України, стаття 6 Закону України «Про третейські суди»). З метою забезпечення реалізації зазначених положень кодексів, керуючись пунктом 3 частини першої статті 85 Конституції України, Верховна Рада України прийняла Закон, який регулює порядок утворення та діяльності третейських судів в Україні. Правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ (пункт 3 мотивувальної частини Ухвали Конституційного Суду України від 14 жовтня 1997 року N 44-з).

Третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин – це вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування. Здійснення третейськими судами функції захисту, передбаченої в абзаці сьомому статті 2, статті 3 Закону, є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного частиною п'ятою статті 55 Конституції України.

Згідно з положеннями частини п'ятої статті 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Відповідно до Закону третейські суди приймають рішення тільки від свого імені (стаття 46), а самі ці рішення, ухвалені в межах чинного законодавства, є обов'язковими лише для сторін спорів. Забезпечення примусового виконання рішень третейських судів перебуває за межами третейського розгляду та є завданням компетентних судів і державної виконавчої служби (стаття 57 Закону, пункт 1 частини другої статті 3 Закону України «Про виконавче провадження»). Отже, оспорювані положення Закону не порушують припис статті 124 Конституції України про здійснення правосуддя виключно судами, оскільки третейський розгляд не є правосуддям, а рішення третейських судів є лише актами недержавної юрисдикційної діяльності з вирішення спорів сторін у сфері цивільних і господарських відносин [7].

Висновки Конституційного Суду України, висловлені в цьому рішенні, є справедливими і до природи міжнародного комерційного арбітражу, хоча він не зазначається напряму. Принаймні, навряд чи хтось буде оспорювати те, що діяльність міжнародного комерційного арбітражу – це вид недержавної юрисдикційної діяльності, як і те, що міжнародні комерційні арбітражі приймають рішення тільки від свого імені.

Таким чином третейські суди, в тому числі міжнародний комерційний арбітраж, розглядаються як недержавні

органи, які мають в основі договірні юрисдикційні начала для вирішення спорів. Водночас чинне законодавство передбачає функціональну взаємодію між третейськими судами та офіційними судовими установами. Як зазначає Ю. Д. Притика, делегуючи недержавному юрисдикційному органу право вирішувати міжнародні комерційні спори, держава не може залишати його діяльність поза будь якого контролю, а тому закономірно постає питання про межі та форми втручання держави в цю діяльність [3, с. 29].

Згідно із частиною одинадцятою ст. 84 ЦПК України (далі – ЦПК) у випадках, передбачених законом, апеляційний загальний суд за місцезнаходженням доказів може витребувати докази на прохання третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу або за заявою сторони (учасника) третейського (арбітражного) розгляду за згодою третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу у справі, що розглядається третейським судом (міжнародним комерційним арбітражем), у порядку, встановленому цією статтею [8].

У разі задоволення відповідної заяви суд може зобов'язати особу, у якої такі докази витребуються, надати такі докази безпосередньо третейському суду або міжнародному комерційному арбітражу або стороні, за заявою якої такі докази витребуються, для подальшого їх подання третейському суду (міжнародному комерційному арбітражу).

В ухвалі про витребування доказів суд вирішує питання забезпечення чи попередньої оплати витрат осіб, пов'язаних із поданням відповідних доказів.

На підставі ст. 94 ЦПК на прохання третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу або за заявою сторони (учасника) третейського (арбітражного) розгляду за згодою третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу) апеляційний загальний суд за місцем проживання (перебування) свідка може допитати, в тому числі повторно, свідка про відомі йому обставини, що стосуються справи, що розглядається третейським судом (міжнародним комерційним арбітражем), згідно з визначеним третейським судом (міжнародним комерційним арбітражем) переліком питань. Сторони (учасники) третейського (арбітражного) розгляду можуть брати участь у допиті свідка, ставити йому питання для уточнення його відповідей. В ухвалі про виклик свідка суд вирішує питання забезпечення чи попередньої оплати витрат свідка, пов'язаних із його допитом.

На підставі частин сьомої та восьмої ст. 116 ЦПК за заявою міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду або заявою сторони у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду, суд може вжити заходів забезпечення доказів у порядку та з підстав, встановлених цим Кодексом. Заява про забезпечення доказів у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду, подається до апеляційного суду за місцезнаходженням боржника або доказів, щодо яких сторона просить вжити заходів забезпечення, або майна боржника, або за місцем арбітражу, третейського розгляду.

На підставі частини третьої ст. 149 ЦПК за заявою сторони у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду, суд може вжити заходів забезпечення позову у порядку та з підстав, встановлених цим Кодексом.

Згідно із частиною третьою ст. 152 ЦПК заява про забезпечення позову у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду, подається до апеляційного суду за місцезнаходженням арбітражу, третейського суду, місцезнаходженням відповідача або його майна за вибором заявника.

Функціональна взаємодія між третейськими судами та судами загальної юрисдикції має, таким чином, широ-

кий характер. Це питання збирання доказів, забезпечення доказів, забезпечення позовних вимог.

Характерним є те, що само законодавство про третейські суди не деталізує особливості реалізації процесуальних питань, пов'язаних із витребуванням доказів, їх забезпеченням та питаннями забезпечення позову так, як це сформульоване у цивільному процесуальному законодавстві. Так, відповідно до частини восьмої ст. 38 Закону України «Про третейські суди» якщо третейський суд визнає за необхідне одержати документи від підприємств, установ, організацій, які не є учасниками третейського розгляду, він своєю ухвалою уповноважує сторони або одну із сторін одержати відповідні документи та надати їх третейському суду. Що стосується забезпечення позову, то відповідно до ст. 40 Закону України «Про третейські суди» якщо сторони не домовилися про інше, третейський суд може за заявою будь-якої сторони розпорядитися про вжиття стороною таких забезпечувальних заходів щодо предмета спору, які він вважає необхідними, з урахуванням положень цивільного та господарського процесуального законодавства. Третейський суд може витребувати від будь-якої сторони надати належне забезпечення позову у зв'язку з такими заходами. Вочевидь реалізація вищезазначених норм повинна відбуватися до положень ЦПК України. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» має більш чітку узгодженість з цивільним процесуальним законодавством в частині витребування доказів, ст. 27 прямо зазначає, що третейський суд або сторона за згодою третейського суду можуть звернутися до апеляційного загального суду за місцезнаходженням доказів (місцем проживання свідка) з проханням про сприяння у допиті свідка, витребуванні доказів або їх огляді за їх місцезнаходженням. Суд може виконати це прохання в межах своєї компетенції і згідно із своїми правилами отримання доказів. Що ж стосується заходів забезпечення позову, то частина перша ст. 17 зазначає, що якщо сторони не домовилися про інше, третейський суд може на прохання будь-якої сторони розпорядитися про вжиття якою-небудь стороною таких забезпечувальних заходів щодо предмета спору, які він вважає необхідними. Третейський суд може зажадати від будь-якої сторони надати належне забезпечення у зв'язку з такими заходами.

Якщо питання витребування доказів, забезпечення доказів, забезпечення позову передані для розгляду відповідному апеляційному суду в системі судів загальної юрисдикції, то суд, вирішуючи ці питання про суті, керується загальними правовими нормами процесуального законодавства, включаючи систему його принципів.

Якщо мова йде про витребування або забезпечення доказів, апеляційний суд повинен керуватись загальними правилами змагальності, що застосовуються у позовному провадженні. Витребування доказів повинно підкорятися положенням частини другої ст. 84 ЦПК – у клопотанні повинно бути зазначено:

- 1) який доказ витребується;
- 2) обставини, які може підтвердити цей доказ, або аргументи, які він може спростувати;
- 3) підстави, з яких випливає, що цей доказ має відповідна особа;
- 4) вжиті особою, яка подає клопотання, заходи для отримання цього доказу самостійно, докази вжиття таких заходів та (або) причини неможливості самостійного отримання цього доказу.

Якщо клопотання відповідає зазначеним критеріям – воно повинно бути задоволено, якщо не відповідає – суд повинен відмовити у задоволенні. На домінуючу роль ЦПК в тлумаченні засобів доказування в процесі третейського розгляду слушно звертає увагу Л. В. Сапейко [4, с. 42].

Так само процесуальні норми повинні застосовуватись, коли мова йде про забезпечення позову. За основу

апеляційний суд повинен брати критерій, встановлений частиною другою ст. 149 ЦПК – забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду, а також з інших підстав, визначених законом. Види ж забезпечення позову повинні відповідати

ст. 150 ЦПК з врахуванням специфіки юрисдикційних повноважень третейських судів та міжнародного комерційного арбітражу.

Висновки. Таким чином функціональна взаємодія між третейськими судами та судами загальної юрисдикції під час розгляду справ має системний характер. По суті, можна окреслити цю взаємодію як один із принципів третейського судочинства, який на пряму не зазначений у ст. 4 Закону України «Про третейські суди» та у Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кройтор В.А. Юрисдикція міжнародного комерційного арбітражного суду як самостійної постійно діючої арбітражної установи (третейського суду) в Україні. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2024, № 5. С. 138-141.
2. Петренко Н.О. Принципи третейського судочинства в системі альтернативного вирішення спорів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління*. 2023, випуск 1, С. 134-138.
3. Притика Ю., Притика Д. Новели провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражі у цивільному процесуальному законодавстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2019, № 3 (110). С. 29-34.
4. Сапейко Л.В. Окремі аспекти доказового процесу під час третейського розгляду цивільних справ. *Вісник ХНУВС*. 2020, № 4 (91). С. 37-48.
5. Закон України «Про третейські суди» № 1701-IV від 11.05.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення 15.06.2024).
6. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж», № 4002-XII від 24.02.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення 15.06.2024).
7. Рішення КСУ по справі № 1-3/2008 від 10.01.2008 р. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/521> (дата звернення 15.06.2024).
8. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 15.06.2024).